

قانون مجازات اسلامی

(حقوق جزای عمومی)

جلد اول

محمد مهدی تاتاری - امید توکلی

سرشناسه	تاتاری، محمدمهدی، ۱۳۶۵
عنوان و نام پدیدآور	آراء وحدت رویه قانون مجازات اسلامی، جلد اول (حقوق جزای عمومی) / محمدمهدی تاتاری، امید توکلی کیا
شناسه افزوده	توکلی کیا، امید، ۱۳۶۵
مشخصات نشر	تهران: داد و دانش، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	۲۵۸ ص
شابک دوره	۹۷۸-۶۰۰-۶۸۸۶-۴۰-۴
شابک جلد اول	۹۷۸-۶۰۰-۶۸۸۶-۴۱-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۲۳۰۶۵
رده بندی دیویی	۳۴۵/۵۵
رده بندی کنگره	KMH ۳۷۹۳/۸ ۱۳۹۴

انتشارات داد و دانش

عنوان کتاب	آراء وحدت رویه قانون مجازات اسلامی (مقوق جزای عمومی)
مؤلف	محمدمهدی تاتاری - امید توکلی کیا
صفحه آراء و طراح	نسیم قلی زاده
مدیر اجرایی	فاطمه ماستری فراهانی
ناشر	داد و دانش
لوبت و سال چاپ	اول، ۱۳۹۴
قطع و گیراژ	رقعی، ۵۰۰ نسخه
شابک دوره	۹۷۸-۶۰۰-۶۸۸۶-۴۰-۴
شابک جلد اول	۹۷۸-۶۰۰-۶۸۸۶-۴۱-۱
قیمت	۱۶۰/۰۰۰ ریال

به سفارش: مؤسسه فرهنگی هنری شمیم معرفت و علم

آدرس: تهران، خیابان انقلاب، خیابان وحید نظری، بین ۱۲ فروردین و فخر رازی، پلاک ۸۱، طبقه ۴

تلفن تماس: ۰۲۱-۶۶۴۱۴۵۶۲ ۰۲۱-۶۳۸۷۷ ۰۲۱-۶۳۸۷۷۱۰۲ فکس:

فهرست

۲۳	 علایم اختصاری
۲۷	 پیش‌گفتار
۳۷	 قسمت اول: قانون مجازات اسلامی
۳۹	 کتاب اول- کلیات
۳۹	 بخش اول- مواد عمومی
۳۹	 فصل اول- تعاریف
۳۹	 فصل دوم- قلمرو اجرای قوانین جزایی در مکان
۴۲	 فصل سوم- قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان
۴۴	 فصل چهارم- قانونی بودن جرایم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری
۴۵	 بخش دوم- مجازات‌ها
۴۵	 فصل اول- مجازات‌های اصلی
۵۱	 فصل دوم- مجازات‌های تکمیلی و تبعی
۵۵	 فصل سوم- نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها
۵۸	 فصل چهارم- تخفیف مجازات و معافیت از آن
۶۰	 فصل پنجم- تعویق صدور حکم
۶۳	 فصل ششم- تعلیق اجرای مجازات
۶۶	 فصل هفتم- نظام نیمه‌آزادی
۶۶	 فصل هشتم- نظام آزادی مشروط

- فصل نهم- مجازات های جایگزین حبس ۶۹
- فصل دهم- مجازات ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان ۷۶
- فصل یازدهم- سقوط مجازات ۸۰
- بخش سوم- جرایم ۸۹
- فصل اول- شروع به جرم ۸۹
- فصل دوم- شرکت در جرم ۹۰
- فصل سوم- معاونت در جرم ۹۰
- فصل چهارم- سردستگی گروه مجرمانه سازمان یافته ۹۲
- فصل پنجم- تعدد جرم ۹۳
- فصل ششم- تکرار جرم ۹۶
- بخش چهارم- شرایط و موانع مسؤولیت کیفری ۹۷
- فصل اول- شرایط مسؤولیت کیفری ۹۷
- فصل دوم- موانع مسؤولیت کیفری ۹۸
- بخش پنجم- ادله اثبات در امور کیفری ۱۰۵
- فصل اول- مواد عمومی ۱۰۵
- فصل دوم- اقرار ۱۰۶
- فصل سوم- شهادت ۱۰۷
- فصل چهارم- سوگند ۱۱۲
- فصل پنجم- علم قاضی ۱۱۴

بخش ششم- مسایل متفرقه.....	۱۱۵
قسمت دوم: آراء وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور....	۱۱۷
فصل اول- تعاریف.....	۱۱۹
۱- رأی وحدت رویه شماره ۲۹ - ۱۳۶۱/۱۱/۳۰.....	۱۱۹
جرم بودن عرضه وزنه های غیرمجاز.....	۱۱۹
فصل دوم- قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان.....	۱۲۰
۲- رأی وحدت رویه شماره ۴۸۵۹ - ۱۳۴۶/۰۳/۱۰.....	۱۲۰
عطف به ماسبق شدن قانون نسبت به جرایم مواد مخدر.....	۱۲۰
۳- رأی وحدت رویه شماره ۱۱ - ۱۳۶۴/۰۳/۲۰.....	۱۲۲
عدم شمول تعزیر نسبت به مرتکبین قتل غیر عمد قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی (تعزیرات).....	۱۲۲
۴- رأی وحدت رویه شماره ۴۵ - ۱۳۶۵/۱۰/۲۵.....	۱۲۴
عطف به ماسبق نشدن قوانین و احکام اسلامی (قصاص در قتل عمد).....	۱۲۴
۵- رأی وحدت رویه شماره ۶۱۶ - ۱۳۷۶/۰۳/۰۶.....	۱۲۵
عطف به ماسبق نشدن قانون در خصوص قوانین وضع شده برای مدت معین یا موارد خاص.....	۱۲۵
۶- رأی وحدت رویه شماره ۶۳۲ - ۱۳۷۸/۰۲/۱۴.....	۱۲۸
عطف به ماسبق شدن مجازات صید ماهیان خاویاری.....	۱۲۸
۷- رأی وحدت رویه شماره ۷۳۷ - ۱۳۹۳/۰۹/۱۱.....	۱۳۳

- عطف به ماسبق نشدن قوانین و احکام اسلامی (حدود و قصاص) ۱۳۳
- فصل سوم- مجازات های اصلی ۱۳۵
- ۸- رأی وحدت رویه شماره ۵۳/۱۷ - ۱۳۵۳/۰۳/۱۵ ۱۳۵
- جنبه یا خلاف بودن مجازات قطع یا ریشه کن کردن یا سوزاندن نهال جنگلی .. ۱۳۵
- فصل چهارم- مجازات های تکمیلی و تبعی ۱۳۷
- ۹- رأی وحدت رویه شماره ۵۱ - ۱۳۵۶/۰۷/۱۰ ۱۳۷
- عدم انطباق محرومیت از حق رانندگی با مجازات های تبعی یا تکمیلی ۱۳۷
- ۱۰- رأی وحدت رویه شماره ۵۹۰ - ۱۳۷۲/۱۱/۰۵ ۱۳۹
- تعیین حداکثر مجازات تعزیری با مجازات بازدارنده به عنوان تتمیم مجازات در حکم دادگاه ۱۳۹
- فصل پنجم- نحوه تعیین و اعمال مجازات ها ۱۴۱
- ۱۱- رأی وحدت رویه شماره ۲۲۷ - ۱۳۳۹/۰۸/۱۳ ۱۴۱
- اعمال مقررات احتساب و کسر مدت بازداشت قبلی از جزای نقدی ۱۴۱
- ۱۲- رأی وحدت رویه شماره ۹ - ۱۳۶۲/۰۳/۱۷ ۱۴۵
- نقض رأی دادگاه به جهت مستدل و مستند نبودن آن در خصوص احتساب مدت بازداشت قبلی، تعلیق مجازات و تعدد جرم ۱۴۵
- ۱۳- رأی وحدت رویه شماره ۶۵۴ - ۱۳۸۰/۰۷/۱۰ ۱۵۰
- احتساب و کسر مدت بازداشت قبلی از محکومیت جزای نقدی ۱۵۰

فصل ششم- تخفیف مجازات و معافیت از آن.....	۱۵۱
۱۴- رأی وحدت رویه شماره ۱۱۳۶ - ۱۳۳۶/۰۳/۰۴.....	۱۵۱
تخفیف مجازات در خصوص جرم توهین عملی (ایراد ضربه یا صدمه) به مستخدمین دولتی و ...	۱۵۱
۱۵- رأی وحدت رویه شماره ۱۹۲۹ - ۱۳۳۹/۰۴/۲۰.....	۱۵۳
اعمال تخفیف در خصوص مجازات تهیه و فروش مواد خوردنی و آشامیدنی تقلبی یا فاسد	۱۵۳
۱۶- رأی وحدت رویه شماره ۲۶ - ۱۳۵۳/۰۳/۱۵.....	۱۵۶
تخفیف مجازات در خصوص اقامت اجباری	۱۵۶
۱۷- رأی وحدت رویه شماره ۱۸ - ۱۳۶۰/۰۳/۲۰.....	۱۵۸
تقلیل جزای نقدی با اعمال وجوه مخففه	۱۵۸
۱۸- رأی وحدت رویه شماره ۶۲۸ - ۱۳۷۷/۰۶/۲۱.....	۱۵۹
عدم امکان تخفیف مجازات به کمتر از حداقل قانونی در صورت تصریح	۱۵۹
۱۹- رأی وحدت رویه شماره ۶۶۱ - ۱۳۸۲/۰۷/۲۲.....	۱۶۲
امکان تخفیف مجازات در صورت اسقاط حق تجدیدنظرخواهی	۱۶۲
فصل هفتم- تعلیق اجرای مجازات.....	۱۶۴
۲۰- رأی وحدت رویه شماره ۲۰۳ - ۱۳۴۸/۱۲/۲۰.....	۱۶۴
قابل تعلیق بودن محرومیت از حق رانندگی و احتساب آن به عنوان مجازات تکمیلی	۱۶۴
۲۱- رأی وحدت رویه شماره ۳۴ - ۱۳۵۹/۱۲/۰۲.....	۱۶۷

- عدم تلقی ارتکاب جرم دیگر در مدت تعلیق از مصادیق تعدد جرم ۱۶۷
- ۲۲- رأی وحدت رویه شماره ۶۷۱ - ۱۳۸۳/۰۹/۱۷ ۱۶۹
- عدم امکان لغو قرار تعلیق اجرای مجازات در خصوص محکومیت‌های غیر مؤثر
کیفری ۱۶۹
- فصل هشتم- نظام آزادی مشروط ۱۷۱
- ۲۳- رأی وحدت رویه شماره ۷۳۱ - ۱۳۹۲/۰۸/۲۸ ۱۷۱
- دادگاه صادر کننده حکم قطعی مرجع اظهار نظر در خصوص پیشنهاد آزادی ۱۷۱
- فصل نهم- مجازات‌های جایگزین حبس ۱۷۲
- ۲۴- رأی وحدت رویه شماره ۵۴۰ - ۱۳۶۹/۰۸/۲۹ ۱۷۲
- تبدیل حبس تعزیری به جزای نقدی در جرایم رانندگی ۱۷۲
- ۲۵- رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ - ۱۳۷۸/۰۹/۰۹ ۱۷۳
- الزامی بودن تعیین جزای نقدی به جای حبس کمتر از نود و یک روز ۱۷۳
- فصل دهم- مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان ۱۷۵
- ۲۶- رأی وحدت رویه شماره ۲ - ۱۳۶۰/۰۱/۲۹ ۱۷۵
- ضرر و زیان ناشی از جرایم اطفال ۱۷۵
- ۲۷- رأی وحدت رویه شماره ۳۵ - ۱۳۶۰/۰۹/۱۰ ۱۷۶
- عدم اعمال مقررات تعدد و تکرار در خصوص جرایم اطفال بزهکار ۱۷۶
- فصل یازدهم- سقوط مجازات (عفو) ۱۷۷
- ۲۸- رأی وحدت رویه شماره ۵۱ - ۱۳۵۸/۱۱/۱۷ ۱۷۷

- عدم شمول لایحه عفو عمومی نسبت به معاونت در قتل ۱۷۷
- ۲۹- رأی وحدت رویه شماره ۵۲ - ۱۳۵۹/۱۱/۱۷ ۱۷۹
- شمول لایحه عفو عمومی در خصوص شروع به قتل ۱۷۹
- ۳۰- رأی وحدت رویه شماره ۲۴/۵۹ - ۱۳۵۹/۱۲/۰۹ ۱۸۰
- اثار محکومیت های کیفری قبل از تصویب لایحه عفو عمومی ۱۸۰
- ۳۱- رأی وحدت رویه شماره ۲۵/۵۹ - ۱۳۵۹/۱۲/۰۹ ۱۸۲
- شمول لایحه عفو عمومی نسبت به متهم تعقیب نشده ۱۸۲
- ۳۲- رأی وحدت رویه شماره ۹ - ۱۳۶۴/۰۲/۳۰ ۱۸۴
- شمول لایحه عفو عمومی در خصوص تصرف عدوانی ۱۸۴
- فصل دوازدهم- سقوط مجازات (گذشت شاکی) ۱۸۵
- ۳۳- رأی وحدت رویه شماره ۱۰۶ - ۱۳۵۳/۱۱/۱۶ ۱۸۵
- قابل گذشت بودن ایراد صدمه بدنی غیر عمدی ناشی از جرایم رانندگی ۱۸۵
- ۳۴- رأی وحدت رویه شماره ۲۴ - ۱۳۵۴/۰۶/۱۶ ۱۸۷
- قابل گذشت بودن نقص عضو ناشی از افتادن دندان ۱۸۷
- ۳۵- رأی وحدت رویه شماره ۴۶ - ۱۳۵۴/۱۲/۱۳ ۱۸۸
- قابل گذشت بودن شکستگی عضو در ایراد ضرب و جرح واقع در غیر منازعه ۱۸۸
- ۳۶- رأی وحدت رویه شماره ۵ - ۱۳۶۴/۰۲/۱۹ ۱۹۰
- قابل گذشت بودن صدور چک بلامحل ۱۹۰
- ۳۷- رأی وحدت رویه شماره ۳۴ - ۱۳۶۳/۰۹/۱۲ ۱۹۱

- غیر قابل گذشت بودن قتل غیر عمدی ناشی از جرایم رانندگی ۱۹۱
- ۳۸- رأی وحدت رویه شماره ۴۴ - ۱۳۶۳/۱۰/۱۰ ۱۹۳
- قابل گذشت بودن دیه و غیر قابل گذشت بودن مجازات حبس در خصوص قتل
- غیر عمدی ناشی از جرایم رانندگی ۱۹۳
- ۳۹- رأی وحدت رویه شماره ۵۲ - ۱۳۶۳/۱۱/۰۱ ۱۹۵
- غیر قابل گذشت بودن کلاهبرداری ۱۹۵
- ۴۰- رأی وحدت رویه شماره ۱۲ - ۱۳۶۴/۰۳/۲۰ ۱۹۷
- غیر قابل گذشت بودن امانت به مأمور دولت ۱۹۷
- ۴۱- رأی وحدت رویه شماره ۵۲۵ - ۱۳۶۸/۰۱/۲۹ ۱۹۸
- تلقی نشدن عدم حضور شاکی در دادگاه به منزله گذشت از شکایت خود ۱۹۸
- ۴۲- رأی وحدت رویه شماره ۵۳۰ - ۱۳۶۸/۱۲/۰۱ ۱۹۹
- غیر قابل گذشت بودن سرقت ۱۹۹
- ۴۳- رأی وحدت رویه شماره ۵۹۱ - ۱۳۷۲/۰۱/۱۶ ۲۰۰
- غیر قابل گذشت بودن خیانت در امانت ۲۰۰
- فصل سیزدهم- سقوط مجازات (مرور زمان) ۲۰۱
- ۴۴- رأی وحدت رویه شماره ۴۲۵۳ - ۱۳۳۸/۰۹/۱۳ ۲۰۱
- مبدأ مرور زمان جرم تقاضای ثبت ملک غیر ۲۰۱
- ۴۵- رأی وحدت رویه شماره ۲۲۸ - ۱۳۴۹/۰۸/۲۰ ۲۰۲
- مبدأ مرور زمان جرم افتراء ۲۰۲

۴۶- رأی وحدت رویه شماره ۵۸۴ - ۱۳۷۲/۰۷/۱۳	۲۰۳
عدم شمول مرور زمان تعقیب جزایی نسبت به متخلفین از پیمان های ارزی	۲۰۳
۴۷- رأی وحدت رویه شماره ۶۴۱ - ۱۳۷۸/۰۸/۲۵	۲۰۵
مرور زمان تعقیب کیفری صادرکننده چک بلامحل	۲۰۵
۴۸- رأی وحدت رویه شماره ۶۵۹ - ۱۳۸۱/۰۳/۰۷	۲۰۷
عدم شمول مرور زمان در جرایم مستمر در صورت استمرار	۲۰۷
۴۹- رأی وحدت رویه شماره ۶۷۷ - ۱۳۸۴/۰۴/۱۴	۲۰۹
عدم شمول مرور زمان در خصوص مجازات ارتشاء	۲۰۹
۵۰- رأی وحدت رویه شماره ۶۷۸ - ۱۳۸۴/۰۴/۲۸	۲۱۳
شمول مرور زمان نسبت به جرایم متخلفین از مقررات ارزی	۲۱۳
۵۱- رأی وحدت رویه شماره ۶۹۶ - ۱۳۸۵/۰۹/۱۴	۲۱۴
خروج موضوعی انتقال مال غیر از مقررات مربوط به مرور زمان	۲۱۴
فصل چهاردهم- شروع به جرم	۲۱۶
۵۲- رأی وحدت رویه شماره ۶۳۵ - ۱۳۷۸/۰۴/۰۸	۲۱۶
اعمال مجازات شروع به جرم در سرقت تعزیری	۲۱۶
فصل پانزدهم- معاونت در جرم	۲۱۹
۵۳- رأی وحدت رویه شماره ۱۳۱ - ۱۳۴۷/۰۸/۲۹	۲۱۹
تطبیق حکم معاونت بر مخفی کننده غیرمالک مواد مخدر	۲۱۹

فصل شانزدهم- تعدد جرم..... ۲۲۱

۵۴- رأی وحدت رویه شماره ۱۱۸۸ - ۱۳۳۶/۰۳/۳۰..... ۲۲۱

جعل و استفاده از سند مجعول..... ۲۲۱

۵۵- رأی وحدت رویه شماره ۴۷۱۷ - ۱۳۴۴/۱۰/۲۹..... ۲۲۳

صدق عنوان تعدد مادی بر نگهداری و اخفاء مواد مخدر..... ۲۲۳

۵۶- رأی وحدت رویه شماره ۱۴ - ۱۳۵۱/۰۳/۱۷..... ۲۲۴

مقدمه بودن جرم حمل و اخفای حشیش برای ورود مخفیانه آن به کشور..... ۲۲۴

۵۷- رأی وحدت رویه شماره ۳۴ - ۱۳۶۰/۰۸/۳۰..... ۲۲۶

عدم اعمال مقررات تعدد جرم نسبت به ترک اتفاق زن و فرزند..... ۲۲۶

۵۸- رأی وحدت رویه شماره ۱ - ۱۳۶۵/۰۲/۰۲..... ۲۲۷

امکان اعمال مقررات تعدد جرم در جرح عمدی با چاقو..... ۲۲۷

۵۹- رأی وحدت رویه شماره ۵۴۹ - ۱۳۶۹/۱۲/۲۱..... ۲۲۹

تلقی نمودن جرمی که تحقق آن منوط به فعل دو نفر می باشد به عنوان جرم واحد

..... ۲۲۹

۶۰- رأی وحدت رویه شماره ۶۰۸ - ۱۳۷۵/۰۶/۲۷..... ۲۳۱

اعمال قواعد تعدد معنوی بر جرایم صدور چک های بلامحل و وعده دار و ممنوعیت

تعیین بیش از حداکثر مجازات مقرر در قانون..... ۲۳۱

۶۱- رأی وحدت رویه شماره ۶۲۴ - ۱۳۷۷/۰۱/۱۸..... ۲۳۴

جعل و استفاده از سند مجعول توسط جاعل..... ۲۳۴

۶۲- رأی وحدت رویه شماره ۶۲۸ - ۱۳۷۸/۰۶/۰۹	۲۳۷
اعمال مقررات تعدد معنوی بر قتل یا صدمه بدنی غیر عمدی در رانندگی بدون پروانه	۲۳۷
۶۳- رأی وحدت رویه شماره ۶۸۵ - ۱۳۸۴/۱۲/۲۳	۲۴۰
اعمال مقررات تعدد جرم در خصوص قطع اشجار و تخریب جنگل	۲۴۰
۶۴- رأی وحدت رویه شماره ۷۳۸ - ۱۳۹۳/۱۰/۳۰	۲۴۲
حاکمیت قواعد تعدد جرم در خصوص جرایم مواد مخدر	۲۴۲
فصل هفدهم- تکرار جرم	۲۴۴
۶۵- رأی وحدت رویه شماره ۳۳۹۸ - ۱۳۳۷/۰۶/۱۷	۲۴۴
اعمال مقررات تخفیف در خصوص تکرار جرم	۲۴۴
۶۶- رأی وحدت رویه شماره ۹۹۹۴ - ۱۳۳۸/۰۱/۳۰	۲۴۶
قابل جمع بودن تخفیف مجازات با مجازات های تکمیلی	۲۴۶
۶۷- رأی وحدت رویه شماره ۲۹۰۲ - ۱۳۴۴/۰۷/۲۸	۲۴۷
خروج محکومیت به حبس تأدیبی به دو ماه یا کمتر و سرقت به وسیله صغار از لزوم سابقه سه مرتبه محکومیت قطعی مؤثر	۲۴۷
۶۸- رأی وحدت رویه شماره ۲۲ - ۱۳۴۶/۰۲/۰۶	۲۴۹
لزوم سابقه سه مرتبه محکومیت قطعی مؤثر لازم الاجراء جهت رسیدگی به اتهام سرقت در محاکم دادرسی ارتش	۲۴۹
۶۹- رأی وحدت رویه شماره ۲۵ - ۱۳۵۵/۱۱/۲۰	۲۵۲
عدم شمول مقررات مربوط به تکرار جرم در محکومیت به جرایم غیر عمدی	۲۵۲

فصل هیجدهم- مسئولیت کیفری..... ۲۵۴

۷۰- رأی وحدت رویه شماره ۴۳۹۱ - ۱۳۳۸/۰۹/۱۷..... ۲۵۴

عدم ملازمه مسئولیت کیفری صادرکننده چک بلامحل با مسئولیت مدنی..... ۲۵۴

فصل نوزدهم- مسایل متفرقه..... ۲۵۶

۷۱- رأی وحدت رویه شماره ۳۹ - ۱۳۶۰/۱۱/۱۲..... ۲۵۶

تعیین تکلیف دادگاه در خصوص اموال حاصل از جرم شکار غیرمجاز..... ۲۵۶

پیش‌گفتار

الهی انا الجاهل فی علمی، فکیف لا اکون جهولاً فی جهلی

در برخی موارد به علت وجود ابهام، اجمال، تعارض و سکوت قانون، یافتن اراده قانون‌گذار تنها با تفسیر قانون که به معنای یافتن راحل صحیح حقوقی در موارد یادشده می‌باشد، ممکن است. تفسیر به اعتبار مقام مفسر به چهار دسته قانونی، قضایی، علمی و نهادهای مشورتی (اداره حقوقی قوه قضاییه) تقسیم می‌شود.^۱

در تعریف تفسیر قانونی چنین گفته شده است: تفسیری که قوه مقننه مستقیماً از قانون می‌کند.^۲ مستند قانونی چنین تفسیری در حقوق ما اصل ۷۳ قانون اساسی است که مقرر می‌دارد: «شرح و تفسیر قوانین عادی در صلاحیت مجلس شورای اسلامی است ...». بر اساس اصل ۹۸ نیز تفسیر قانون اساسی بر عهده شورای نگهبان است.

تفسیر قضایی تفسیری از قانون است که دادگاه‌ها هنگام حل و فصل دعوایی معین، ارائه می‌دهند. این تفسیر حق قاضی است و وی موظف است قوانین مجمل یا ناقص را تفسیر نماید تا بتواند دعوایی را که نزدش طرح شده، پایان بخشد. قانون اساسی نیز در ذیل اصل ۷۳ به حق تفسیر قانون توسط قضاات

۱- جلال‌الدین قیاسی، روش تفسیر قوانین کیفری، ص ۹.

۲- محمدجعفر جعفری لنگرودی، وسیط در ترمینولوژی حقوق، ص ۲۲۱.

اشاره نموده است: «شرح و تفسیر قوانین عادی در صلاحیت مجلس شورای اسلامی است، مفاد این اصل مانع از تفسیری که دادرسان در مقام تمییز حق، از قوانین می کنند نیست.»

تفسیر قضایی خود نیز بر دو قسم است: گاهی توسط قاضی دادگاه و در مقام دادرسی صورت می گیرد و قلمرو آن، محدود به همان دعواست و قاضی ناگزیر نیست در دعوای مشابه دیگر که در آینده به وی ارجاع داده می شود، از تفسیر قبلی خود پیروی کند و گاهی توسط هیأت عمومی وحدت رویه دیوان عالی کشور که متشکل از قضات دیوان عالی کشور هستند انجام می شود. به تصمیمی که در این هیأت اتخاذ می شود در اصطلاح حقوقی «رأی وحدت رویه» گفته می شود که همانند قانون برای تمام مراجع قضایی لازم الاتباع خواهد بود.

به موجب اصل ۱۶۱ قانون اساسی: «دیوان عالی کشور به منظور نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم و ایجاد وحدت رویه قضایی و انجام مسؤولیتهایی که طبق قانون به آن محول می شود بر اساس ضوابطی که رییس قوه قضاییه تعیین می کند تشکیل می گردد.»

برای اولین بار قانون گذار، هیأت عمومی دیوان عالی کشور را صرفاً در مقام سوء استنباط از قانون امور حسبی مکلف به اتخاذ تصمیم و رفع اختلاف نظر در خصوص احکام دادگاهها نموده است. به موجب ماده ۴۳ «قانون امور حسبی» مصوب ۱۳۱۹/۰۴/۰۲: «دادستان دیوان کشور از هر طریقی که مطلع به سوء استنباط از مواد این قانون در دادگاهها بشود یا به اختلاف نظر دادگاهها راجع به امور حسبی اطلاع حاصل کند که مهم و مؤثر باشد نظر هیأت عمومی دیوان

کشور را خواسته و به وزارت دادگستری اطلاع می‌دهد که به دادگاه‌ها ابلاغ شود و دادگاه‌ها مکلفند برطبق نظر مزبور رفتار نمایند.»

اما تنها مشکلی که این ماده داشت این بود که ماده مذکور صرفاً ناظر به ایجاد وحدت‌رویه راجع به تفاسیر و تصمیمات دادگاه‌ها در رابطه با قانون امور حسبی بوده و در ارتباط با سایر قوانین کاربردی نداشت.

سپس بر اساس «قانون مربوط به وحدت‌رویه قضایی» مصوب ۱۳۲۸/۰۴/۰۷ قانون‌گذار مقرر می‌داشت: «هرگاه در شعب دیوان‌عالی کشور نسبت به موارد مشابه رویه‌های مختلف اتخاذ شده باشد به تقاضای وزیر دادگستری یا رییس دیوان مزبور و یا دادستان کل، هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور که در این مورد لاقلاً با حضور سه ربع از رؤساء و مستشاران دیوان مزبور تشکیل می‌یابد موضوع مختلف‌فیه را بررسی کرده و نسبت به آن اتخاذ نظر می‌نمایند. در این صورت نظر اکثریت هیأت مزبور برای شعب دیوان‌عالی کشور و سایر دادگاه‌ها در موارد مشابه لازم‌الاتباع است و جز به‌موجب نظر هیأت عمومی یا قانون قابل تغییر نخواهد بود.» به‌موجب این قانون هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور در ارتباط با رویه‌های مختلفی که توسط شعب دیوان‌عالی کشور نسبت به موارد مشابه ناظر به سایر قوانین اتخاذ می‌شد، قادر به صدور رأی وحدت‌رویه گردید اما قانون یادشده هرچند خلاء قبلی در خصوص وحدت‌رویه را برطرف نمود ولی در صورت بروز اختلاف بین دادگاه‌ها در استنباط از قانون در موارد مشابه چنانچه آراء مذکور بدون طرح در شعب دیوان‌عالی کشور قطعی می‌گردید، امکان ایجاد وحدت‌رویه توسط هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور در خصوص آن وجود نداشت. پس از آن

به موجب لایحه قانونی «بقیه مواد از لایحه قانونی اصلاح قسمتی از مواد قانون آیین دادرسی کیفری» مصوب ۱۳۳۷/۰۵/۰۱ قانون گذار در ماده ۳ الحاقی به قانون اصول محاکمات جزایی (قانون آیین دادرسی کیفری ۱۲۹۱) بیان داشت: «هرگاه از طرف دادگاه‌ها اعم از جزایی و حقوقی راجع به استنباط از قوانین رویه‌های مختلفی اتخاذ شده باشد دادستان کل پس از ابلاغ مکلف است موضوع را در هیأت عمومی دیوان کشور مطرح نموده، رأی هیأت عمومی را در آن باب خواهد. رأی هیأت عمومی در موضوعاتی که قطعی شده بی‌اثر است، ولی از طرف دادگاه‌ها باید در موارد مشابه پیروی شود.» سپس به موجب ماده ۲۰ «قانون اصلاح باره‌ای از قوانین دادگستری» مصوب ۱۳۵۶/۰۳/۲۵ که مقرر می‌نمود: «در موارد مذکور در ماده سوم قانون آیین دادرسی مدنی^۱ دادستان کل می‌تواند بنا به اعلام وزیر دادگستری و یا رأساً موضوعات مشمول آن ماده را در هیأت عمومی دیوان عالی کشور مطرح کند. در این صورت هیأت عمومی دیوان مذکور طبق قانون وحدت رویه قضایی تشکیل و نسبت به موضوع رسیدگی و رأی صادر خواهد نمود، طرح موضوع در هیأت عمومی دیوان عالی کشور رافع وظایف دادگاه‌ها در رسیدگی و صدور حکم طبق ماده سوم آیین دادرسی مدنی نمی‌باشد.» ترتیب دیگری پیش‌بینی گردید و روند نحوه اقدام هیأت عمومی

۱- ماده ۳ ق.آ.د.م (۱۳۱۸/۰۶/۲۵): دادگاه‌های دادگستری مکلفند به دعاوی موافق قوانین رسیدگی کرده حکم داده یا فصل نمایند و در صورتی که قوانین موضوعه کشوری کامل یا صریح نبوده و یا متناقض باشد یا اصلاً قانون در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، دادگاه‌های دادگستری باید موافق روح و مفاد قوانین موضوعه و عرف و عادت مسلم قضیه را قطع و فصل نمایند.

دیوان‌عالی کشور برای ایجاد وحدت‌رویه قضایی تکمیل گردید. پس از آن به‌موجب ماده ۲۷۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۰۶/۲۸ که بیان می‌داشت: «هرگاه در شعب دیوان‌عالی کشور و یا هریک از دادگاه‌ها نسبت به موارد مشابه اعم از حقوقی، کیفری و امور حسبی با استنباط از قوانین آرای مختلفی صادر شود رییس دیوان‌عالی کشور یا دادستان کل کشور به هر طریقی که آگاه شوند، مکلفند نظر هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور را به‌منظور ایجاد وحدت‌رویه درخواست کنند. همچنین هر یک از قضات شعب دیوان‌عالی کشور یا دادگاه‌ها نیز می‌توانند با ذکر دلایل از طریق رییس دیوان‌عالی کشور یا دادستان کل کشور، نظر هیأت عمومی را در خصوص موضوع کسب کنند. هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور به ریاست رییس دیوان‌عالی یا معاون وی و با حضور دادستان کل کشور یا نماینده او و حداقل سه‌چهارم رؤسا و مستشاران و اعضای معاون کلیه شعب تشکیل می‌شود تا موضوع مورد اختلاف را بررسی و نسبت به آن اتخاذ تصمیم نماید. رأی اکثریت که مطابق موازین شرعی باشد ملاک عمل خواهد بود. آرای هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور نسبت به احکام قطعی شده بی‌اثر است، ولی در موارد مشابه تبعیت از آن برای شعب دیوان‌عالی کشور و دادگاه‌ها لازم می‌باشد.» تقریباً بیشتر احکام مربوط به وحدت‌رویه قضایی در قوانین پیشین به‌موجب این قانون جمع گردید و قید ضرورت مطابقت آراء وحدت‌رویه با موازین شرعی بدان اضافه گردید. مضاف بر اینکه به‌موجب ماده ۲۷۱ قانون مذکور که مقرر می‌نمود: «آرای هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور قابل تجدیدنظر نبوده و فقط به‌موجب قانون بی‌اثر می‌شوند.»

آراء وحدت رویه نسبت به قبل از استحکام بیشتری برخوردار گردید و غیر قابل تجدیدنظر و در ردیف قانون قرار گرفت.

پس از آن تبصره ماده ۴۹ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۱۰/۰۳ وضع گردید. به موجب این تبصره: «در مواردی که از شعب ویژه تجدیدنظر تعزیرات در موارد مشابه احکام مختلفی صادر شود با درخواست رئیس سازمان یا وزیر دادگستری، موارد جهت ایجاد وحدت رویه به هیأت عمومی دیوان عالی کشور ارسال می گردد.»

نهایتاً قانون گذار به وضع قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۰۴ نایل آمد. به موجب ماده ۴۷۱ این قانون: «هرگاه از شعب مختلف دیوان عالی کشور یا دادگاهها نسبت به موارد مشابه، اعم از حقوقی، کیفری و امور حسبی، با استنباط متفاوت از قوانین، آراء مختلفی صادر شود، رئیس دیوان عالی کشور یا دادستان کل کشور، به هر طریق که آگاه شوند، مکلفند نظر هیأت عمومی دیوان عالی کشور را به منظور ایجاد وحدت رویه درخواست کنند. هر یک از قضات شعب دیوان عالی کشور یا دادگاهها یا دادستانها یا وکلای دادگستری نیز می توانند با ذکر دلیل از طریق رئیس دیوان عالی کشور یا دادستان کل کشور، نظر هیأت عمومی را درباره موضوع درخواست کنند. هیأت عمومی دیوان عالی کشور به ریاست رئیس دیوان عالی یا معاون وی و با حضور دادستان کل کشور یا نماینده او و حداقل سه چهارم رؤسا و مستشاران و اعضای معاون تمام شعب تشکیل می شود تا موضوع مورد اختلاف را بررسی و نسبت به آن اتخاذ تصمیم کنند. رأی اکثریت در موارد مشابه برای شعب دیوان عالی کشور و دادگاهها و

سایر مراجع، اعم از قضایی و غیر آن لازم‌الاتباع است؛ اما نسبت به رأی قطعی شده بی‌اثر است. در صورتی که رأی، اجراء نشده یا در حال اجراء باشد و مطابق رأی وحدت‌رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور، عمل انتسابی جرم شناخته نشود یا رأی به جهاتی مساعد به حال محکوم‌علیه باشد، رأی هیأت عمومی نسبت به آراء مذکور قابل تسری است و مطابق مقررات قانون مجازات اسلامی عمل می‌شود.» این ماده علاوه بر تکمیل تمامی احکام مربوط به رأی وحدت‌رویه در قوانین و مقررات سابق حاوی چندین نوآوری نیز می‌باشد. اول اینکه علاوه بر قصات شعب دیوان عالی کشور یا دادگاه‌ها، دادستان‌ها و وکلای دادگستری نیز می‌توانند با ذکر دلیل از طریق رییس دیوان عالی کشور یا دادستان کل کشور، نظر هیأت عمومی را درباره موضوع درخواست کنند. دوم اینکه رأی وحدت‌رویه علاوه بر شعب دیوان عالی کشور و دادگاه‌ها برای سایر مراجع اعم از قضایی و غیر آن لازم‌الاتباع است. سوم اینکه ذیل این ماده حاکی از عطف به ماسبق شدن آراء وحدت‌رویه نسبت به آراء اجراء نشده و یا در حال اجراء مراجع صالح، در صورت جرم شناخته نشدن عمل انتسابی و یا مساعد بودن رأی نسبت به محکوم‌علیه می‌باشد. نکته دیگر اینکه قید ضرورت مطابقت رأی وحدت‌رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور با موازین شرعی حذف گردیده است.

بر اساس ماده ۴۷۲ قانون مزبور: «در کلیه مواردی که هیأت عمومی دیوان عالی کشور به منظور ایجاد وحدت‌رویه قضایی و یا رسیدگی به آراء اصراری و یا انجام سایر وظایف قانونی تشکیل می‌گردد، باید با حضور دادستان کل یا نماینده وی باشد. قبل از اتخاذ تصمیم، دادستان کل یا نماینده وی اظهارنظر

می‌کند.» هرچند که این ماده به نظر جدید می‌رسد اما در حقیقت همان رویه عملی را که در خصوص رأی وحدت رویه و آراء اصراری از گذشته وجود داشته است به صورت قانون درآورده است. برطبق ماده ۴۷۳ این قانون: «آراء وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور، فقط به موجب قانون یا رأی وحدت رویه مؤخری که مطابق ماده ۴۷۱ این قانون صادر می‌شود، قابل تغییر است.» این ماده در حقیقت بیانگر ذیل ماده واحده قانون مربوط به وحدت رویه قضایی مصوب ۱۳۲۸/۰۴/۰۷ است، ولی با ماده ۲۷۱ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۰۶/۲۸ از دو جهت تفاوت دارد. اول اینکه قید قابل تجدیدنظر نبودن آن حذف گردیده است و دیگر اینکه رأی وحدت رویه علاوه بر قانون به موجب رأی وحدت رویه مؤخر بر آن قابل تغییر می‌باشد.

هرچند در ارتباط با آراء وحدت رویه تحقیقات گوناگونی صورت گرفته است اما در این نوشتار تحقیق انجام شده در نوع خود از این جهت نو و بدیع محسوب می‌شود که تنها به بیان تمامی آراء وحدت رویه مرتبط با محث حقوق جزای عمومی و پیشینه تاریخی آن از ابتدا تا حال حاضر و منطبق با قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱ پرداخته شده است و در این ارتباط نکاتی قابل ذکر و توجه است:

- ۱- آراء وحدت رویه مندرج در این مجموعه از طریق روزنامه رسمی کشور و بانک‌هایی اطلاعاتی موجود همچون مجموعه آراء منتشره توسط اداره کل

وحدت‌رویه و نشر مذاکرات و آراء هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور و همچنین معاونت حقوقی ریاست جمهوری گردآوری شده است.

۲- با تلاش صورت‌گرفته می‌توان گفت که اکثر آراء وحدت‌رویه مرتبط با مبحث حقوق جزای عمومی که شامل کتاب اول (کلیات) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱ می‌شود از ابتدا تا زمان تدوین مجموعه مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته و یک‌جا گردآوری شده است و بیشتر به نحوه و چگونگی استدلال موجود در آراء و استنباط از قوانین نظر بوده است، صرف‌نظر از اینکه آراء مذکور در حال حاضر قابلیت استناد داشته یا نداشته باشد.

۳- ترتیب قرار گرفتن آراء، بر اساس عناوین و سرفصل‌های قانون مجازات اسلامی در ذیل ۱۹ عنوان قانونی و در ذیل هر عنوان نیز ترتیب تاریخ صدور آراء مدنظر بوده است. همچنین برای هریک از آراء وحدت‌رویه عنوان مرتبط با حقوق جزای عمومی درنظر گرفته شده است.

۴- در برخی موارد ممکن است بعد از صدور هر رأی وحدت‌رویه، قوانین و مقررات مورد استناد تغییر یافته باشد که به‌علت ملاک بودن قوانین و مقررات معتبر استنادشده در زمان صدور رأی که مبنای تفسیر هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور می‌باشد، ضرورتی به بیان تغییرات بعدی نبوده است.

۵- با توجه به اینکه آراء هیأت عمومی دیوان‌عالی کشور در مقام ارائه تفسیر قضایی واحد از قوانین و مقررات موجود که به‌علت تفاوت در استنباط قضات از آن صادر گردیده، می‌باشد برای سهولت و تسریع در فهم دقیق‌تر و بهتر مفاد آراء

مذکور در تمامی موارد، قوانین و مقررات مورد استناد در متن رأی، در پاورقی مربوط درج گردیده است.

۶- در مواردی که در متن آراء به ماده یا مواد قانونی سابق مرتبط با کلیات قانون جزا استناد شده است برای سهولت دسترسی و انطباق مفاد رأی با متن قانونی اخیر در داخل کروشه به ماده یا مواد معتبر فعلی از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱ اشاره و استناد شده است.

۷- به تمامی آراء وحدت رویه شماره مستقل اختصاص داده شده تا چنانچه در مواردی ضرورت به ارجاع مطالبی وجود داشت و رأیی مرتبط با دو یا چندین عنوان بود به ذکر شماره آن اکتفا و از نقل مجدد آن خودداری شود.

۸- به منظور پرهیز از تکرار و افزایش حجم مجموعه، از علایم اختصاری برای قوانین و مقررات استفاده شده و به همین منظور جدول علایم اختصاری در ابتدای مجموعه درج گردیده است.

۹- برای سهولت دسترسی به مواد مورد استناد در متن آراء، در ابتدای مجموعه متن مواد کتاب اول قانون مجازات اسلامی (کلیات) مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱ آورده شده است.

۱۰- با تحقیق صورت گرفته تعداد ۷۱ رأی وحدت رویه مرتبط با حقوق جزای عمومی در این مجموعه تدوین و گردآوری شده است.

وَأَخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْخَيْرُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

محمد مهدی تاتاری - امید توکلی کیا

مشهد مقدس - ۱۳۹۴ / ۰۵ / ۱۰